

Basiskennis aardrijkskunde

Roger Baltus

Slaag
voor de
entreetoets!

Noordhoff Uitgevers

Eerste druk

Basiskennis Aardrijkskunde

Roger Baltus

Noordhoff Uitgevers Groningen/Houten

Ontwerp omslag: G2K Designers Groningen/Amsterdam

Omslagillustratie: istock

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB
Groningen, e-mail: info@noordhoff.nl

Met betrekking tot sommige teksten en/of illustratiemateriaal is het de uitgever,
ondanks zorgvuldige inspanningen daartoe, niet gelukt eventuele rechthebbende(n)
te achterhalen. Mocht u van mening zijn (auteurs)rechten te kunnen doen gelden op
teksten en/of illustratiemateriaal in deze uitgave dan verzoeken wij u contact op te
nemen met de uitgever.

*Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie
die desondanks onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden auteur(s), redactie
en uitgever geen aansprakelijkheid. Voor eventuele verbeteringen van de opgenomen
gegevens houden zij zich aanbevolen.*

0 1 2 3 4 5 / 15 14 13 12 11

© 2011 Noordhoff Uitgevers bv Groningen / Houten, The Netherlands.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag
niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd
gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij
elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van
reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel
16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor verschuldigde vergoedingen te voldoen
aan Stichting Reprorecht (postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl).
Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en
andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot
Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, postbus 3060,
2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

*All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a
retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical,
photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the
publisher.*

ISBN (ebook) 978-90-01-84034-1

ISBN 978-90-01-80492-3

NUR 846

Inhoud

Inleiding 5

1 Waar gaat het over bij aardrijkskunde? 7

- 1.1 Het schoolvak aardrijkskunde 8
- 1.2 Systematisch te werk gaan 8
- 1.3 Indeling van de leerstof in drie aandachtsgebieden 10
[Opgaven 12](#)

2 De aarde 13

- 2.1 De aarde in het zonnestelsel 14
- 2.2 Seizoenen 14
- 2.3 De getijden: vloed en eb 15
- 2.4 Aardbevingen en vulkanen 17
- 2.5 Rivieren 19
[Opgaven 21](#)

3 Landschappen op aarde 23

- 3.1 Indeling en ligging van de belangrijkste landschappen 24
- 3.2 Verklaring van de verschillen in landschappen 26
- 3.3 Kenmerken van de verschillende landschappen 28
[Opgaven 40](#)

4 Landschappen in Nederland 43

- 4.1 Indeling van de landschappen in Nederland 44
- 4.2 Hoog Nederland 44
- 4.3 Laag Nederland 51
- 4.4 Beschermde landschappen 62
[Opgaven 63](#)

5 Bevolking 65

- 5.1 Spreiding van de bevolking 66
- 5.2 Belangrijke migraties 70
[Opgaven 74](#)

6 Landbouw 77

- 6.1 Landbouwproductie 78
- 6.2 Spreiding van de landbouw 86
- 6.3 Concurrentie in de landbouw 89
- 6.4 Natuur en milieu 90
Opgaven 92

7 Industrie 95

- 7.1 Van ambachtelijke naar industriële productie 96
- 7.2 Factoren die de plaats van een fabriek bepalen: vestigingsfactoren 96
- 7.3 Belangrijke en veelvoorkomende fabrieken 97
- 7.4 Veranderende vestigingsfactoren 105
- 7.5 Beïnvloeding door de overheid 106
Opgaven 108

8 Diensten 111

- 8.1 Kenmerken van dienstverlening 112
- 8.2 Vestiging van dienstverlenende bedrijven 114
- 8.3 Transport van goederen en personen 118
- 8.4 Invloed van diensten op het milieu 121
Opgaven 123

9 Topografie 125

- 9.1 Waarom en hoe je topografische items moet kennen 126
- 9.2 Topografie van Nederland 128
- 9.3 Topografie van Europa 130
- 9.4 Topografie van de wereld 132
Opgaven 134

Geraadpleegde en aanbevolen literatuur 136

Illustratieverantwoording 137

Register 138

Over de auteur 141

Inleiding

Basiskennis aardrijkskunde presenteert de leerstof van het schoolvak aardrijkskunde op een compacte en overzichtelijke manier aan de startende pabostudent. Het boek bereidt studenten voor op de entreetoets aardrijkskunde van Mens en Wereld.

Voor veel pabostudenten is het schoolvak aardrijkskunde een moeilijk vak. Dat komt omdat veel studenten het vak niet meer hebben gevolgd in de laatste jaren van het voortgezet onderwijs. *Basiskennis aardrijkskunde* biedt studenten de leerstof van het schoolvak op een overzichtelijke manier aan, waardoor ze de entreetoets in het eerste leerjaar van de pabo met een gerust hart tegemoet kunnen zien. Het boek leidt studenten zelfstandig naar het benodigde kennisniveau en de juiste benadering van opgaven wat betreft de basisleerstof voor de basisschool. Als uitgangspunt voor de leerstof zijn de domeinbeschrijvingen gehanteerd die ook gelden voor de landelijke entreetoetsen van Mens en Wereld.

Basiskennis Aardrijkskunde gaat eerst kort in op de werkwijze die gangbaar is bij het schoolvak aardrijkskunde. Vervolgens worden de belangrijkste onderwerpen voor de basisschool stap voor stap kort en bondig op een rijtje gezet en waar nodig voorzien van uitleg. Elk hoofdstuk wordt afgesloten met opgaven, waarmee de student kan controleren of deze de basisstof voldoende beheerst.

Voordat we het landschap bespreken, gaan we in op een aantal natuurlijke verschijnselen die je in elk landschap op aarde kunt tegenkomen (hoofdstuk 2). Daarna bespreken we de landschappen op de wereld (hoofdstuk 3) en de landschappen in Nederland (hoofdstuk 4). Bij bevolking (hoofdstuk 5) kijken we vooral naar de spreiding en naar belangrijke migraties (verhuizingen) van mensen. Bij bestaansmiddelen bespreken we landbouw (hoofdstuk 6), industrie (hoofdstuk 7) en diensten (hoofdstuk 8). Ten slotte kijken we nog naar de basistopografie (hoofdstuk 9) die je voor de schoolaardrijkskunde op de basisschool moet kennen.

Aan het eind van elk hoofdstuk tref je steeds een aantal opgaven over de besproken leerstof aan, die je moet kunnen beantwoorden. De opgaven zijn vooral bedoeld om de leerstof op reproductieve wijze te overhoren. De antwoorden staan op de bijbehorende website. Tenslotte moet je bij het geven van verklaringen voor verschijnselen ook verbanden kunnen leggen tussen de inhoud van de verschillende hoofdstukken. Dit komt vooral aan de orde bij de oefenopgaven die op de website staan.

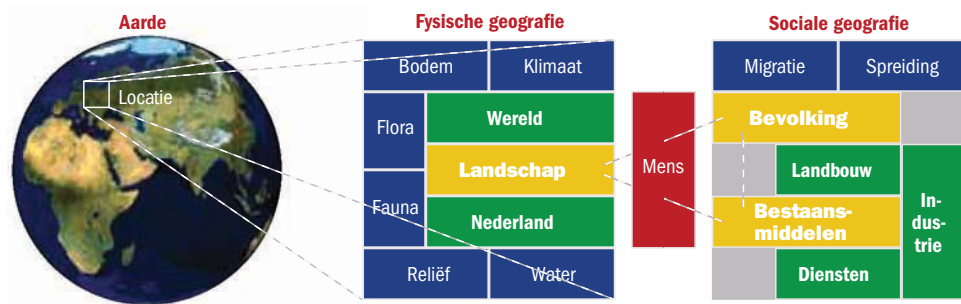
Het schema van hoofdstuk 1 hanteren we bij elk hoofdstuk als navigatie, zodat je steeds kunt zien waar we bij de bespreking van de leerstof zijn en zodoende het overzicht behoudt.

Op de website www.pabowijzer.nl kunnen studenten toetsvragen voor aardrijkskunde maken, zoals die ook in de landelijke entreetoets van Mens en Wereld aan de orde komen. Daarbij worden ook verbanden gelegd tussen onderwerpen uit de verschillende kennisdomeinen. Het gaat bij de toets steeds om het beschrijven en verklaren van onderwerpen uit drie domeinen: (aarde en) landschap, bevolking, en bestaansmiddelen. Elk domein komt in de opgaven in verschillende contexten en verspreid over de gebieden Nederland, Europa en de wereld terug.

Roger Baltus
Nederhorst den Berg, december 2010

1

Waar gaat het over bij aardrijkskunde?

Het schoolvak aardrijkskunde wordt veelal moeilijk gevonden als het gaat om de beschrijving van de inhoud en de verklaring van verschijnselen die je ziet. Het lijkt alsof je van elk gebied op aarde alles moet weten. Dat is echter niet nodig. Wanneer je bij aardrijkskunde een aantal feiten, begrippen en basisprincipes kent, kun je die toepassen op allerlei gebieden op aarde. Om ervoor te zorgen dat dit ook lukt, zorgen we in dit boek voor twee belangrijke randvoorwaarden: we gaan volgens een bepaalde systematiek te werk en we delen de leerstof omwille van het overzicht in drie grote aandachtsgebieden in: (aarde en) landschap, bevolking en bestaansmiddelen.

1.1 Het schoolvak aardrijkskunde

Het schoolvak aardrijkskunde wordt vaak moeilijk gevonden als het gaat om de inhoud en de verklaring van de verschijnselen die je ergens op aarde ziet. Het lijkt dan alsof je van alle gebieden op aarde verstand moet hebben en je er dus alles van moet weten. Dat is echter niet nodig. Er zijn patronen en wetmatigheden die overal terugkomen en die je in nieuwe situaties steeds weer kunt gebruiken bij het geven van een verklaring. Zoals bij landschappen die op elkaar lijken; wat je hebt geleerd van het ene landschap kun je veelal toepassen bij het andere. Het landschap van de Alpen bijvoorbeeld lijkt op dat van de Pyreneeën. In grote lijnen zie je daar soortgelijke verschijnselen en kun je veelal soortgelijke verklaringen geven. Wanneer je bij aardrijkskunde een aantal feiten, begrippen en basisprincipes (patronen en wetmatigheden) kent, kun je die steeds toepassen op allerlei gebieden op aarde. Om ervoor te zorgen dat dit ook steeds goed lukt, zorgen we ervoor dat in dit boek twee randvoorwaarden aanwezig zijn. Ten eerste gaan we bij aardrijkskunde steeds systematisch te werk; we gaan daartoe meestal eerst beschrijven en dan verklaren. Ten tweede delen we, omwille van het overzicht, de basisleerstof in drie grote aandachtsgebieden in: (aarde en) landschap, bevolking en bestaansmiddelen. In de volgende twee paragrafen gaan we op deze randvoorwaarden in.

1.2 Systematisch te werk gaan

Op aarde, en op delen daarvan, zijn allerlei verschijnselen te zien die met het landschap en de mensen die er in leven te maken hebben. Die verschijnselen staan veelal niet op zichzelf, maar staan bijna altijd in verband met elkaar. Om vat te krijgen op al die verschijnselen en de verbanden daartussen, gaan we stapsgewijs te werk. Bij aardrijkskunde doen we twee belangrijke dingen: eerst gaan we beschrijven en daarna gaan we verklaren. Bij het beschrijven gaat het erom dat je kunt aangeven over welk deel van de aarde we het hebben (*Waar is het?*), welke belangrijke verschijnselen er allemaal te zien zijn (*Wat zie je?*) en of je die verschijnselen herkent van een ander voorbeeld (*Heb je dat al eens eerder ergens gezien?*). Bij het verklaren gaat het erom dat je kunt aangeven waarom die verschijnselen daar te zien zijn (*Waarom zie je dat daar?*).

1.2.1 Beschrijven

Bij het beschrijven gaan we eerst na over welk deel van de aarde we het hebben (*Waar is het?*). Het landschap op figuur 1.1 geeft een stukje weer van de Alpen in Oostenrijk. Vervolgens gaan we na welke belangrijke verschijnselen er te zien zijn (*Wat zie je?*).

In het landschap zie je dat er grote hoogteverschillen zijn. Aan de kale rotsen bovenaan bij de bergtoppen kun je zien dat er vast gesteente voorkomt. Verder zie je aan het groen dat er planten en bomen groeien. Ook is er water aanwezig. Op de bergtoppen ligt sneeuw en op sommige plaatsen zie je dat smeltwater zich een weg heeft gezocht naar beneden. Je kunt ook iets zeggen over het weer. Op de foto lijkt het een mooie zomerse dag te zijn, terwijl er op de bergtoppen sneeuw ligt. Wat je niet direct ziet, maar wat zeker wel aanwezig is, zijn de dieren; vogels in de lucht, vissen in het water, dieren die over het land lopen en die in de bodem leven. Het lijkt in eerste instantie alsof het landschap vooral door de natuur is gevormd,

FIGUUR 1.1 De Alpen in Oostenrijk bij Fiss

maar dat is slechts voor een deel waar. Er zijn ook mensen in het landschap aanwezig. Ze hebben dorpen gebouwd en er zijn wegen aangelegd. Zelfs de weilanden en de bossen worden door de bewoners beheerd. De dingen die we al kijkend naar de foto beschreven hebben, zijn allemaal bepalend voor het uiterlijk van het landschap. In het schema van figuur 1.2 zijn ze in algemene factoren weergegeven. Alle dingen die je nog meer ziet in dit landschap, of in andere landschappen, kun je bij een van deze factoren in het schema onderbrengen.

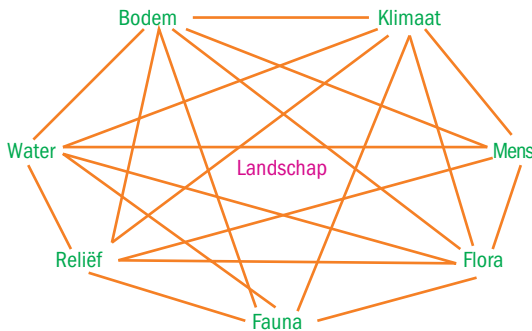
FIGUUR 1.2 Factoren die in het landschap te zien zijn

Ten slotte kun je voor jezelf nagaan of je een dergelijk landschap herkent van een ander voorbeeld (*Heb je dat al eens eerder gezien?*). Bijvoorbeeld in de Pyreneeën of in het Scandinavisch Hooggebergte. De dingen die je daar hebt geleerd, zou je hier kunnen gebruiken bij het verklaren van de verschijnselen die we zojuist beschreven hebben.

1.2.2 Verklaren

Bij het verklaren gaat het erom dat je kunt aangeven waarom die verschijnselen daar te zien zijn (*Waarom daar?*). De verklaring kun je geven door een verband te leggen tussen twee of meer factoren. Je ziet bijvoorbeeld dat er boven op de bergen sneeuw ligt (water). Daar waar de sneeuw blijft liggen, zal de temperatuur veelal niet boven het vriespunt uit komen. Er zijn dus grote temperatuursverschillen (klimaat). Die kun je weer in verband brengen met de grote hoogteverschillen (reliëf) in het landschap. Beneden in het dal is de temperatuur het hoogst. Naarmate je verder in hoogte stijgt, wordt het steeds kouder. Er is hier een verband tussen reliëf, temperatuur en water in het landschap waarmee we de ligging van de sneeuw in de bergen kunnen verklaren. Zo zijn er nog veel meer verschijnselen in het landschap waarbij verbanden tussen factoren een rol spelen bij de verklaring (zie figuur 1.3). Er is bijvoorbeeld ook een verband tussen mensen en het reliëf; er wonen weinig mensen in dit landschap. Dat komt doordat er zoveel hoogteverschillen zijn. Hooggebergten zijn veelal niet zo goed bereikbaar. Bovendien kun je niet overal een huis bouwen. Ook voor landbouw is het in grote delen te steil of te koud. Het berglandschap is dus veelal niet zo aantrekkelijk om te wonen en om een bestaan op te bouwen. Vandaar dat er weinig mensen in een gebergte wonen.

FIGUUR 1.3 Verschijnselen bij factoren staan met elkaar in verband

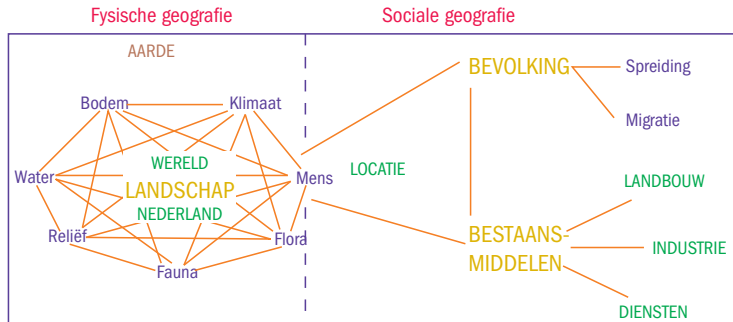

1.3 Indeling van de leerstof in drie aandachtsgebieden

Omwillen van het overzicht gaan we het schema van figuur 1.3 wat uitbreiden, zie figuur 1.4. Want de schoolaardrijkskunde kun je verdelen in twee onderdelen. Het eerste gedeelte van de aardrijkskunde gaat over de natuurlijke verschijnselen in het landschap, zoals we in de vorige paragraaf hebben besproken. Dat gedeelte noemen we fysische geografie of natuurkundige aardrijkskunde. Maar de mensen spelen eveneens een bijzonder belangrijke rol in het uiterlijk van het landschap. Vandaar dat we de mensen bij aardrijkskunde nog eens apart bekijken. In figuur 1.2 en 1.3 hebben we de mens daarom met opzet wat apart gezet. Het tweede gedeelte van de schoolaardrijkskunde gaat vooral over de mensen. Dat gedeelte noemen we sociale geografie, of mens-aardrijkskunde. We willen bij die mens-aardrijkskunde zicht krijgen op waar mensen wonen en hoe ze in hun bestaan voorzien. Enerzijds kijken we dan naar de bevolking.

Het gaat dan vooral om de spreiding van de bevolking en de mate waarin daarin veranderingen komen door bijvoorbeeld natuurlijke groei en migratie. Anderzijds kijken we naar de manier waarop de mensen in het landschap proberen te voorzien in hun levensonderhoud en waarvoor ze dat landschap gebruiken en veranderen. In grote lijnen kunnen we dat levensonderhoud onderverdelen in drie verschillende bestaansmiddelen: de landbouw, de industrie en de diensten.

FIGUUR 1.4 Drie hoofdgebieden die met elkaar in verband staan

De basisleerstof die we in dit boek bespreken, delen we in drie belangrijke hoofdgebieden in: landschap, bevolking en bestaansmiddelen (zie ook het figuur in de hoofdstukopening).

Opgaven

1

- 1.1** Waarom wordt het schoolvak aardrijkskunde vaak zo moeilijk gevonden?
- 1.2** Hoe is het bij aardrijkskunde mogelijk toch een verklaring te geven voor een verschijnsel, terwijl je er voor het eerst kennis mee maakt in een nieuwe situatie?
- 1.3** Welke twee randvoorwaarden zijn van belang om het mogelijk te maken dat je gemakkelijker kennis kunt toepassen in de schoolaardrijkskunde?
- 1.4** Bij aardrijkskunde gaan we altijd beschrijven en verklaren.
- a** Welke vragen kun je stellen bij het beschrijven?
 - b** Welke vraag kun je stellen bij het verklaren?
- 1.5** Op de foto van figuur 1.1 zie je een landschap.
- a** Noem zeven factoren die een rol spelen in een landschap en noem bij elk een voorbeeld.
 - b** Noem bij elk van deze zeven factoren een voorbeeld uit een *ander* landschap dan je op de foto ziet.
- 1.6** De factoren die in een landschap een rol spelen staan altijd met elkaar in verband. Noem een voorbeeld van een verband tussen de volgende factoren met betrekking tot het landschap dat je ziet in figuur 1.1 wat betreft:
- a** Reliëf en klimaat
 - b** Reliëf en mens
 - c** Klimaat en water
 - d** Flora en bodem
- 1.7** Bij aardrijkskunde maken we een indeling in drie hoofdgebieden: landschap, bevolking en bestaansmiddelen.
- a** Welke twee onderdelen onderscheiden we in dit boek bij bevolking?
 - b** Welke drie onderdelen onderscheiden we in dit boek bij bestaansmiddelen?

De antwoorden op de opgaven staan op www.pabowijzer.nl.

